

2. *Высоцкий С.А.* Средневековые надписи Софии Киевской (по материалам граффити XI–XVII вв.). – К., 1976. – С. 9–12, табл. I–II, 1. Нові результати дослідження див.: *Корнісню В.В.* Вказана праця. – С. 367–369.
3. Фреска як образ святиителя Василя Великого за іконографією атрибутована В. Сарабьяновим – його доповідь «Образ священства в росписях Софии Киевской» на XIX-й Всеросійській науковій сесії візантиністів «Российское византиноведение: традиции и перспективы» (Москва, Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова, історичний факультет, 27–29 січня 2011 р.).
4. Згідно прийнятої методики автора даної статті (див.: *Корнісню В.В.* Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.). Ч. 1: Приділ св. Георгія Великомученика. – К., 2010. – С. 6–7) під час реконструкції текстів використовуються 4 види дужок. У квадратних подаються втрачені внаслідок пошкоджень тиньку літери, у круглих – помилково або спеціально пропущені автором, у т. ч. й при скороченні слів, у фігурних – реконструйовані за змістом слова або доповнення незакінчених слів, у скісних – випадкове подвосня літер, обумовлене ушкодженням штукатурки в процесі видряпування літери та необхідністю її додаткового написання.
5. Текст подається відповідно до дослідження автора без указівки втрачених і пропущених літер за виданням: *Корнісню В.В.* Графіті зі згадкою... – С. 367.
6. *Бугославский С.А.* Текстология Древней Руси. Повесть временных лет. – М., 2006. – С. 238.
7. *Нікітенко Н.М.* Під покровом Святої Софії. Некрополь Софійського собору в Києві. – К., 2000. – С. 39; *Нікітенко Н.* Свята Софія Киевская. – К., 2008. – С. 358–359.
8. Науковий архів Національного заповідника «Софія Київська», НАДР 918: *Каргер М.К.* Отчет об археологическом исследовании в Киевском Софийском соборе в 1952 г., арк. 23–24.
9. *Нікітенко Н.М., Корнісню В.В.* Княжий знак Всеволода Ярославича в графіті Софії Київської // Видубицький Михайлівський монастир – погляд крізь віки. Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 940-літтю Свято-Михайлівського Видубицького монастиря (Київ, 17 вересня 2010 р.). – К., 2010. – С. 302–312.

Г.М. БИЧКОВСЬКА

**Видавнича діяльність Центру пам'яткознавства
НАН України і УТОПІК***

Центр пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури розпочав свою видавничу діяльність майже відразу після свого заснування – спільним рішенням Президії АН України та Головної ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у травні 1991 р. Ця науково-дослідна установа була покликана об'єднати зусилля академічної науки та громадськості для зміцнення теоретичного підґрунтя пам'яткознавчих досліджень, вироблення сучасних наукових підходів до виявлення та визначення категорій пам'яток, відновлення історико-культурного середовища міст і сіл України, розширення наукового співробітництва з провідними зарубіжними пам'яткознавчими центрами. Практична діяльність Центру була спрямована на вирішення завдань

* У даному випуску збірника ми починаємо друкувати огляд видавничої діяльності Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК за 1991–2011 роки.

охорони, збереження та відновлення історико-культурної спадщини українського народу, комплексне опрацювання природно-етнографічних ландшафтів й історичного середовища, розробку історико-культурних і заповідних зон у населених пунктах, науково-методичне забезпечення створення в Україні мережі національних заповідників і заказників [1].

Поряд з іншими, важливим напрямом діяльності Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК була його видавнича діяльність. У сучасній історіографії цей аспект існування означеної науково-дослідної інституції висвітлений лише фрагментарно, досі немає узагальнюючих праць, у яких була би повністю викладена та досліджена видавнича діяльність Центру. Відтак, проблема наразі залишається актуальною. То ж на часі більш детально її розглянути.

З-поміж не чисельних матеріалів, у яких частково згадується про видавничу діяльність Центру насамперед слід згадати розвідку С.З. Заремби, надруковану в третьому випуску «Праць Центру пам'яткознавства» під назвою «До десятиліття Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПІК» [2]. Тут згадуються окремі збірки, видані Центром до 2001 р. Ще одне дослідження провела Л.О. Бойко, в якому досить широко розглянута видавнича діяльність УТОПІК і в контексті спільних видань Товариства згадано про Центр пам'яткознавства [3]. У збірці «Треті Зарембівські читання» О.М. Титова підсумувала здобутки 20-річної діяльності Центру, в т.ч. й видавничої [4].

Першими виданнями, що їх започаткував Центр пам'яткознавства, стала книга із заснованої серії «Часи козацькі». Вже у 1991 р. вийшла друком перша книга цієї серії, присвячена Хотинській війні 1620–1621 років [5].

У 1992 р. Центром пам'яткознавства була перевидана окремою брошурою праця Михайла Драгоманова (1841–1895) «Пропавший час». До цього праця видавалась тричі; видання 1992 р. було підготовлено за другим виданням – 1918 р. і присвячено 150-річчю від дня народження автора.

Цього ж року Центр започаткував власне повторюване наукове видання – науковий збірник «Праці Центру пам'яткознавства». Перші два номери вийшли впродовж 1992 та 1993 р. Потім була восьмирічна перерва – наступний, третій випуск вийшов до десятої річниці Центру в 2001 році. Далі збірка виходить кожного року, а з 2006 р. – двічі на рік. Перший номер мав обсяг 190 сторінок, усі наступні вже налічували близько 300 та більше. Починаючи з першого випуску, видання містило чорно-білі ілюстрації, світлини, схеми, таблиці; з шостого випуску видання почало оформлюватися повнокольоровою обкладинкою.

Більшість авторів «Праць Центру пам'яткознавства» – це молоді науковці, але помітну частину становили й розвідки відомих, поважних пам'яткознавців, археологів, істориків, краєзнавців, музейників, переважна частина яких на момент появи певного випуску збірки були співробітниками Центру; а надруковані статті – результат їх планових досліджень.

Першим головним редактором «Праць Центру пам'яткознавства» був відомий український історик і пам'яткознавець, один із засновників і перший директор Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК Сергій Захарович Заремба. З 2003 р. – після його передчасної смерті – головним редактором стає археолог, історик і пам'яткознавець, вчений секретар УТОПІК Олена Миколаївна Титова, котра змінила С.З. Зарембу на посаді директора Центру пам'яткознавства.

До редакційної колегії збірника за весь час його існування входили відомі вчені у галузі пам'яткознавства, музеєзнавства та мистецтвознавства: В.І. Акуленко, В.Й. Борисенко, Л.О. Гріффен, А.В. Денисенко, С.Ю. Зозуля, Г.Ю. Івакін, Т.В. Кара-Васильєва, Б.В. Колосок, В.О. Константинов, С.І. Кот, С.Д. Крижицький, А.А. Непомнящий, В.Ф. Панібудьласка, М.Т. Пархоменко, В.І. Попик, С.І. Посохов, Л.В. Прибега, В.Г. Сарбей, Н.М. Сенченко, І.М. Симоненко, Г.Г. Стельмашук, Д.В. Степовик, Д.Я. Телегін, В.І. Тимофійенко, О.М. Титова, Ю.Г. Тютюнник, Р.В. Чугай, О.В. Шуба.

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України № 2-05/5 від 08.06.2005 р. збірник наукових праць «Праць Центру пам'яткознавства» був включений до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук за спеціальностями «історичні науки» та «мистецтвознавство».

Згідно чинного законодавства України видання було зареєстроване Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 16073-4545Р від 21.12.2009 р.).

Перші випуски «Праць Центру пам'яткознавства» мали 6 розділів: «Теоретичні проблеми пам'яткознавства», «Архітектура та історико-культурне середовище», «Пам'ятки археології», «Діячі пам'яткознавства», «Пам'яткознавство в документах», «Хроніка і інформація». В четвертому випуску з'явився розділ «Музеєзнавство». В наступному, п'ятому – з'являється ще два: «Історичне пам'яткознавство» та «Церковне пам'яткознавство». Далі, за певної актуальності досліджуваної тематики й наявності готових до публікування матеріалів з'являються ще кілька розділів: «Рецензії. Дискусійні проблеми. Гіпотези. Повідомлення», «Діячі пам'яткознавства» («Історичні постаті»), «Пам'яткознавство в мистецьких творах», «Міста і містечка», «Історичні постаті», «Некрополістичні пам'ятки», «Теорія, історія та історіографія пам'яткознавства», «Духовність нашого обряду» й інші. Загалом до виходу з друку 15-го випуску збірника його структура цілком склалася й постійно варіюється в межах 14 розділів:

«Теорія, історія та історіографія пам'яткознавства»;

«Архітектурна та містобудівна спадщина»;

«Пам'ятки археології»;

«Музеєзнавство»;

«Історичні постаті»;
«Пам'яткознавство в документах»;
«Історичне пам'яткознавство»;
«Пам'ятки мистецтва»;
«Духовність нашого обряду»;
«Пам'ятки науки і техніки»;
«Міста і містечка»;
«Некрополістичні пам'ятки»;
«Церковне пам'яткознавство»;
«Рецензії, дискусійні проблеми, гіпотези, повідомлення».

Одні розділи постійно присутні в кожному випуску збірки, інші періодично то з'являються, то відсутні, – в міру наявності в редакційному портфелі матеріалів відповідної тематики. Наприкінці певних випусків також публікувалися ювілейні матеріали та некрологи – стосовно відомих учених-пам'яткознавців.

Упродовж 20-річного свого існування «Праці Центру пам'яткознавства» накопичили помітний науковий доробок у пам'яткознавчій сфері. Наприклад, розділ «Теорія, історія та історіографія пам'яткознавства» увібрав більше 60 досліджень із загально теоретичних проблем пам'яткознавства, визначення ролі історико-культурної спадщини в національному відродженні України, визначення пам'яткознавчої термінології. В цьому розділі друкувалися методичні рекомендації з охорони пам'яток науки і техніки, розглядалися актуальні питання збереження культурної спадщини – як, наприклад, детально розглянута проблема територіальної охорони об'єктів культурної спадщини у дослідженні кандидата архітектури, професора Л.В. Прибєги в 6-му випуску збірника [6]. Постійним автором цього розділу є доктор юридичних наук, професор В.І. Акуленко, який досліджує міжнародно-правові аспекти пам'яткоохоронної роботи, зокрема, вивезення, обміну та реституції культурних цінностей між Україною та Польщею та між державами пострадянського простору [7]; вивчає й указує на недоліки сучасної національної законодавчої бази України щодо вказаних проблем [8]; визначає напрями й специфіку формування державної політики та роль і місце управлінських структур України в реституційному процесі культурних цінностей [9].

У розділі «Пам'ятки науки і техніки» автори опублікованих матеріалів привертають увагу до досить нового виду об'єктів культурної спадщини в Україні – пам'яток науки і техніки, проблем їх виявлення, збереження та використання. Найбільшим – із-поміж надрукованих у цьому розділі – є доробок доктора географічних наук Ю.Г. Тютюнника. Особливо виділяється його матеріали щодо польового обстеження південної частини Житомирської області на предмет виявлення тут пам'яток індустріальної спадщини. Також у розділі присутні теми: історія виробничих підприємств, пам'яток військової техніки, діяльності технічних музеїв, формування їх колекцій тощо.

Розділ «Архітектура та містобудівна спадщина» (у ретроспективі назви – «Архітектура та історико-культурне середовище») в першому ж випуску «Праць Центру пам'яткознавства» порушує проблему дослідження й збереження історико-культурного середовища України. Відомий учений, кандидат історичних наук В.І. Попик ділиться своїми роздумами щодо концептуальних підходів до розуміння цінності культурно-історичної спадщини: як оберігати, відновлювати чи ні аварійні пам'ятки, доцільність існування пам'яток з ідеологічних або політичних міркувань. Тут-таки дослідник надає кілька рекомендацій, що мають поліпшити становище: право розпоряджатися історико-культурним надбаннями має належати суспільству в особі наукових чи культурних громадських товариств або спеціально створених на демократичних засадах і незалежних від державних органів комітетів, опікунських рад із нагляду за пам'ятками; ці інституції повинні мати право оголошувати конкурси на виготовлення проектів відновлення пам'яток, контролювати здійснення реставраційних робіт, режим використання об'єктів [10]. У цьому розділі збірника розглядаються також питання вивчення, збереження та використання архітектурного та містобудівного середовища.

(продовження в наступному випуску)

Джерела та література

1. Толочко П.П. Переднє слово // Праці Центру пам'яткознавства: Збірник наукових праць / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 1. – К. 1992. – С. 4.
2. Заремба С.З. До десятиліття Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПІК // Праці Центру пам'яткознавства: Збірник наукових праць / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 3. – К., 2001. – С. 3–13.
3. Праці Центру пам'яткознавства: Збірник наукових праць / Титова О.М. (гол. ред.), Акуленко В.І., Гріфен Л.О. та ін. / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 17. – К., 2010. – 291 с.
4. Титова О.М. Діяльність Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК у 1991–2011 роках // Треті Зарембівські читання: Матеріали Третіх Всеукраїнських Зарембівських читань «Українське пам'яткознавство: сучасні проблеми та тенденції», присвячених 20-річчю Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК (м. Київ, 23 травня 2011 р.): Зб. наук. праць; Титова О.М. (гол. ред. кол.), Гріфен Л.О., Посохов С.І. [та ін.]; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2011. – С. 3–10.
5. Хотинська війна (1621 р.) / Г. Грабянка, С. Величко, Й. Мюллер та ін. – К.: Центр пам'яткознавства Академії наук України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 1991. – 240 с.; іл.
6. Прибсга Л.В. Теоретичні проблеми та історія пам'яткознавства // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 6. – К., 2004. – С. 3–15.
7. Акуленко В.І. Політико-правові проблеми повернення культурних цінностей між державами СНД // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 15. – К., 2009. – С. 5–23.
8. Акуленко В.І. Україна і Польща: міжнародно-правові проблеми і перспективи повернення культурних цінностей (1944–2006) // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 11. – К., 2007. – С. 5–26.
9. Акуленко В.І. Формування державної політики і управлінських структур в Україні в реституційному процесі культурних цінностей // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 8. – К., 2005. – С. 5–26.
10. Попик В.І. Історико-культурне середовище: роздуми над проблемою // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 1. – К., 1992. – С. 78–90.